

Димитрина НАНЕВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България

СТАТУКВОТО: АНТФАШИЗЪМ/ФАШИЗЪМ– СЛУЧАЯТ „РАДКО“ В БЮРМ, 2000/2016 г.

Dimitrina NANEVA

Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria

THE STATUS-QUO: ANTIFASCISM / FASCISM – THE “RADKO” CASE IN BÜRM, 2000/2016

Five European documents of different institutions (1996–2009), describe the transition’s rules in East- and Central Europe after 1989. Nevertheless R Macedonia (1992) continues to exist in the “antifascism-status-quo” shadow; its core is the ideology of Macedonism, i.e. the Serbian-communist idea that the local population is by Slav-birth and is not a part of the Bulgarian nation. The “antifascism status-quo” is a creation of the Comintern (1919); its Balkans section adopts a resolution (1934) for the “Macedonian nation” invention; in September 1944 it is “built” a “Macedonian language”. So the Comintern internationalism ideology backs the Slav-Serbian position of the non-Bulgarian origin of the native-born population in Vardar Macedonia in practice. The undersigned Anticomintern pact (1936) between Germany and Italie ideologically traces the forthcoming war conflict. During the war (1941–1944) Bulgaria fulfils only administrative governance duties in Vardar Macedonia. At the end of 1944 under the Yugoslav communist party pressure (Comintern party member too!), it is enacted a special law (in a “Democratic Macedonia” – 1945!); the so-called “Macedonian national honour injury” law; the Bulgarians and the Albanians are proclaimed to be “fascist occupiers” of Vardar Macedonia. “Radko” is the one of the pseudonyms of the last VMRO leader – Ivan Michailov and it is a NGO. It is founded in 2001 in Ohrid. Its aim is “to protect the Bulgarian national identity of the local population”. During 16 years and under the pretence of different judicial causes of Macedonian court at the different levels it is not registrated legally in R Macedonia. After three consecutive appeals by the “Radko” NGO to the European court of human rights in Strasbourg it is registrated finally on 6. October 2016 in R Macedonia.

Keywords: Antifascism, fascism, Comintern, Esperanto, Radko.

Създадената рамка на идеологическия по същността си преход от еднопартийна и моноплуралистична система, т.е. тоталитарна към демокрация и политически плурализъм в държавите от Източна и Централна Европа, членуващи в ех-организациите Съвет за икономическа взаимопомощ (СИВ) и Варшавски договор до 1989 г., се регулира от пет на брой *post faktum* приети документа от различни европейски институции. Те са следните: две резолюции на ПАСЕ (1996 и 2006 г.), една резолюция на Европейската народна партия – 2004 г.,

една на Пражкия сенат – 2008 г. и една на Европейския парламент (ЕП) – 2009 г. Резолюциите имат за цел да опишат правилата на една промяна на европейския континент, която е не само неочаквана, но и неподвижна. Но не и да създадат „кодекс от принципи“, който трасира смяната на една политическа система с друга. Поради това в изброените документи съществуват и редица уклончиви позиции, доказващи съответната стратегическа неподготвеност за преосмислянето на този исторически поврат в развитието на континента ни от лидерите на Европейския съюз (ЕС), в частност- от политическата класа на отделните национални държави, които са новоприети членки в него.

Цитираните официални документи на ПАСЕ, ЕП и другите национални институции се превръщат обаче едва ли не в задължителна програма по пътя на Западните Балкани след разпадането на ех-Югославия (1992–1999) към членство в НАТО и Европейския съюз (ЕС). Бивша югославска република Македония (БЮРМ) или Република Македония (РМ), а от средата на 2018 г. – Република Северна Македония, призната от РБ през м. януари 1992 г. като самостоятелна държава, попада също в този водовъртеж от предписания и очаквания. В републиката е налице и най-тежкият рецидив на отминалото време-геноцид над основната част от населението по национален признак. На практика той съставлява ядрото на т.нар. антифашистки нагласи и идейна ориентация на днешната политическа класа в тази държава, водена от идеологемата на македонизма, по същността си сърбо-комунистическа идея за отродяването на българите във Вардарска Македония.

Статуквото: антифашизъм/фашизъм

За начало на явлението „антифашизъм“ може да се посочи годината на създаване на Коминтерна (1919 г.); именно това е събитието, което разделя институционално съществуващото до момента исторически възмогло се работническо движение най-вече на европейския континент. Фашисткото движение в лицето на Б. Мусолини и привържениците му (м. април 1919 г.) първи отхвърлят възможността да се подчинят на „един ръководен център“, т.е. Коминтерна, обединяващ и представляващ националните комунистически партии; в противовес на това ново наднационално обединение по идеологически признак – Коминтерна, през м. януари 1919г. се полагат и основите на идеологията на национал-социализма като програма на Немската работническа партия – наследница на Германската отечествена партия, а от 24.02.1920 г. вече именуваща се Национал-социалистическа германска работническа партия (НСГРП), с председател А. Хитлер от 1921 г. За общо название на двете отцепили се работнически формации се приема определението „фашизъм“ от Коминтерна; то се превръща в нарицателно за всички членуващи партии в Коминтерна и се въздига в качеството на негов „основен и главен враг“.

VI конгрес на Коминтерна (1928 г.) приема неговите програма и резолюция; в тях се подчертава, че задача на „пролетарския комунизъм“ е да завоюва „мнозинството от пролетариата и да установи хегемонията му над широките маси трудещи се“. Всъщност двата документа се фиксират върху „социалфашизма“ в работническото движение и техния носител според Коминтерна – социалдемократическите партии от Втория интернационал¹.

В началото на 30-те години на XX в. и трите отбелязани потока на работническото движение – комунистическо, фашистско и националсоциалистическо, особено в границите на германското културно пространство – Ваймарска Германия и Австрия, организират и разполагат с въоръжени отряди, готови да защитят партийните идеологии с живота си; това са „Рот фронт“, групите на Германската комунистическа партия (ГКП), „Шутцбунд“ – на германските социалдемократи (ГСДП) и „щурмовите отряди“ на НСГРП.

След произведените през 1932 г. парламентарни избори на два пъти – на 30.01.1933 г. Хитлер е назначен за канцлер на Ваймарската република; на 27.02.1933 г. е запален Райхстагът, което е основанието с указ по предложение на правителството на А. Хитлер, президентът Хинденбург да отмени всички членове на Ваймарската конституция. В страната започват масови арести на „антифашисти“, т.е. комунисти и социалдемократи. След новите избори – 7.03.1933 г., които потвърждават канцлерския пост на А. Хитлер, ГКП е обявена извън закона, разгромени са профсъюзите, а на 22 юни с.г. е забранена дейността на ГСДП.

Сходно е положението и в Австрия, където през 1934 г. въоръжените отряди на АСДП – „шутцбунд“ вдигат въстание. Канцлерът Долфус (1932 г.) вече е разпуснал Австрийската комунистическа партия (АКП), както и „Отечествения фронт“ (политически аналог на НСГРП) в Австрия и управлява с декрети държавата. Следва и разтурянето на Австрийската социалдемократическа партия (АСДП) на 16.02.1934 г.

В тази ситуация след многобройните критики на Троцки към Сталин за отношението му към „социалфашизма“, т.е. социалдемократията, се провежда VII конгрес на Коминтерна – юли/август 1935 г. Тактиката за създаване на „широк антифашистки фронт“ е във фокуса на разискванията тук².

Същевременно в международното работническо движение нараства влиянието на есперантистката политико-културна доктрина. Особено топъл прием намира основният ѝ принцип „безнационализъм“; „патриотизмът“ е обявен за „най-силната от всички религии“. В „Манифест на безнационалистите“ като крайна цел се посочва създаването на „единна планетарна държава, единна световна икономика и употреба на безнационален език – есперанто“; всеобщото смесване на националната кръв и създаване на безнационална

---

¹ Роговин, Вадим. Власть и оппозиция. Москва, 1993.

² www.agitclub.ru/front/com/congress, 23.10.2017

световна култура, както и „съвместяване на единния световен език (есперанто – „езикът на световната революция“ според Троцки) с „политиката на интернационализма“ (К. Кауцки) се представят като път към победата на пролетариата и установяване на безкласовото общество³.

Тази цел дава тласък на антифашисткото движение след този конгрес. Тя намира израз в две организационни форми. Във Франция и Испания се образуват т.нар. народни фронтове на левите сили. Втората организационна форма са интернационалните бригади по време на Испанската гражданска война, в която участват и анархисти; интернационалният характер на републиканските бойци е „замъглен“, защото те са записани във военните списъци дори със сменени имена, които не издават етническия им произход. Пикът на движението настъпва след нападението на Германия на ех-СССР. След 1943 г. към антифашисткото движение се присъединяват редица ревностни католици, когато папа Пий XII издава енциклика, че хората не могат да бъдат преследвани поради расови или религиозни причини. Движението е подкрепено и от икуменическият Световен съвет на църквите, създаден в Женева преди началото на войната⁴.

Антикомунизъм

В отговор на предприетата стратегия и тактика за обединение на международното работническо движение от VII конгрес на Коминтерна, Германия и Япония сключват т.нар. Антикоминтерновски пакт (Берлин, 1936 г.), чиято цел е „борба срещу Коминтерна“, борба срещу тези сили, които във или извън дадена страна действат, пряко или косвено в полза на Коминтерна. Предвижда се също създаване на постоянна комисия за борба срещу Коминтерна. Към пакта се присъединяват последователно Италия, Испания, Унгария и държавата Манджоу-Го (Великата Манджурска империя). На 25 ноември 1941 г. Антикомунистическият пакт е продължен с 5 години; тогава към него се присъединяват България, Финландия, Румъния, Дания, Словакия, Хърватия, Нанкин (завладяната от Япония част от Китай), Салвадор и Турция (като наблюдател).

Антикоминтерновският пакт представлява идеологическата основа на сключения военен Троен съюз между Германия, Италия и Япония (27.09.1940 г.) в Берлин. Международноправните основания на готвещия се военен конфликт с идеологическа цел към онзи момент са действащите Хагски конвенции (1899 и 1907 г.), Версайската система от мирни договори (1919 г.), както и Лондонската конвенция за определяне на агресията (1933 г.), Мюнхенското съглашение (1938 г.). По-нататъшните уточнения в тази област са създаването на „антихитлеристка коалиция“ с начало средата на 1941 г. и Атлантическата харта.

---

³ <https://levoradikal.ru/archives/11542>; <https://en.wikipedia.org/wiki/Esperanto>, 23.10.2017

⁴ Нанева, Д. Паралелна история, София, 2010, с. 251–260.

Повечето понятия, следващи развитието на спиралата на военното напрежение и военните действия – като „воюваща страна“, „партизани“, „комбатанти“, „наемници“, „геноцид“, „расизъм“, и т.н., както и международноправната норма „престъпления против мира и човечеството“ – са продукт обаче на установения следвоенен правен ред⁵.

В новоустановеното международноправно законодателство след 9.05.1945 г. категорията „геноцид“, въведена с Конвенцията за превенция и наказание и извършване на геноцид (1948 г.), заема ключово място. В състава ѝ обаче липсва мотивът по „политически подбуди/причини/принадлежност“; изброяват се само причини като принадлежност към „национална, етническа, расова и религиозна група“ на потърпевшите лица; освен това Всеобщата декларация за правата на човека (1948 г.) при гласуването ѝ е резолюция без правна сила, което става основание да се извършват неправомерни действия от т.нар. нова власт в държавите от Източна и Централна Европа, преразпределени в сферата на влияние на ех-СССР по отношение на „другомислещите“ от гражданското им население, т.е. некомунистите, или т.нар. фашисти. Примери в това отношение са проявите на антикомунистическата съпротива в Румъния, България, Португалия, Литва, Естония, Латвия и др., следваща отбелязаната дата.

След 9.11.1989 г. въпросът за „престъпления против мира и човечеството“, немалка част от които принадлежат и на комунистическите режими в националните държави от бившия Източен блок, вкл. Югославия, се интерпретира различно независимо от първоначално цитираните резолюции. Принципно лустрация на комунистическите кадри след 1989 г. не се предприема в съответствие с проведения процес на денацификация в Германия след Нюрнбергския процес; закон за „забрана на комунистическите символи“ към настоящия момент действа само в Унгария, Латвия, Грузия, Полша, Украйна, Естония, Молдова, Литва; закон за комунистическите престъпления в периода 17.09.1939 г. до м. декември 1989 г. е приет само в Полша; закон за давността на комунистическите престъпления в Р България е потвърден от Конституционния съд на републиката (13.10.2016 г.). По този начин се оневиняват комунистическите режими в Източна и Централна Европа и злодеянията им за разлика от тези, извършени от националсоциализма, а ЕС за пореден път доказва, че се ръководи от „двоен стандарт“ в оценката си на континенталната история. В този смисъл, определената дата – 23-и август – денят, в който е сключен договърът „Рибентроп–Молотов“ – е обявен за „Ден за почитане паметта на жертвите на тоталитарните режими“, а именно: националсоциализъм и сталинизъм. В Р България с решение от 27.11.2009 г. на НС по предложение на депутатата от СДС – Л. Тошев тази дата е потвърдена⁶.

---

⁵ Дипломатический словарь. Т. 1 и т. 2, Москва, 1985.

⁶ <http://www.168.chasa.bg/article/5909012> – горяни; www.faktor.bg/bg/articles/mneniya/lacheni-tsarvuli/evropa-provede-denatsificatsiya 23.10.2017 г.

Случаят „Радко“ в БЮРМ

Континенталната снимка на идеологическия конфликт между привържениците и симпатизантите на Коминтерна и неговата идеология, от една страна, а от друга – държавите и партийните организации на населението в тях, подкрепили подписването на Антикоминтерновския пакт (1936 г.), днес има нови аналози. На 03.07.09 г. ПАСЕ с резолюция, озаглавена „Ново обединение на разделена Европа“, осъжда двата най-мощни тоталитарни режима, а именно: нацизма и сталинизма. Резолюцията не е подкрепена от представителите на Р Македония и на Руската федерация; представителите на втората я определят като „гавра с историята“⁷.

Политическият процес в Р Македония от 1941 г. насам, именуваща се към онзи момент – Вардарска Бановина, част от Кралство Югославия, от 1945 г. – Федеративна народна република Югославия, от 1963 г. – Социалистическа федеративна република Югославия, се развива аналогично; това е ситуацията на „социално инженерство“, отразяваща цялостно съдържанието и същността на възприетите международноправни категории след края на Втората световна война, а именно: геноцид и престъпления против човечеството. Ситуацията е в пълен синхрон и с преследваните цели на комунистическата идеология и каузата на споменатата по-горе Световна асоциация по есперанто (1921 г.).

С оглед постигането на поставената марксистка цел (от Коминтерн-а) за създаване на Балканска федерация, Македонската федеративна организация, учредена 1920 г. и ВМРО (обед.), създадена м. октомври 1925 г., чиито представители обаче подписват Майския манифест от 6-и май 1924 г., декларираят (уж!) заедно с ВМРО (Т. Александров) „сътрудничество със СССР и Коминтерна. Т. Александров и ген. Ал. Протогеров оттеглят подписите си от тази декларация (манифест!) на 1.08.1924 г. Впоследствие Т. Александров е убит на 31.08.1924 г., а генерал Ал. Протогеров – на 7 юли 1928 г. В тази ситуация ВМРО с водач Ив. Михайлов остава единствената исторически доказала се организация, която защитава националната кауза на българите от географската област Македония.

Сложен е и пътят на Комунистическата партия на Македония. Местните активисти се двоумят в избора си между „национална идентичност“ и „партийна принадлежност“. През 1939 г. се създава Покрайнски комитет на Македония, който се представя като областна комунистическа организация във Вардарска Македония и е същевременно част (секция!) от Югославската комунистическа партия (ЮКП). През 1941 г. този Покрайнски комитет преминава към Българската комунистическа партия (БКП), а след това отново се връща в „обятията“ на ЮКП. През 1943 г. в гр. Тетово, който е в албанската зона, се създава Македонска комунистическа партия. Първият неин конгрес обаче е проведен едва през 1948 г. Факт е също, че първият брой на в. „Нова Македония“ – печатен

⁷ <https://www.actualno.com/society/bulgaria-vliza-v-iniciativata-za-razglezdane>

орган на тази партия, който излиза на 29.10.1944 г. – има за пръв главен редактор Васил Ивановски, български комунистически деец, твърд защитник на македонизма. От 1952 г. тази партия се преименува на Съюз на комунистите на Македония. В случая трябва да се подчертае „идеологическата немощ“ на Комунистическата партия на Македония, която е особено видна в периода на административното управление на Вардарска Македония от Царство България (19–20 април 1941 – 26-и август 1944 г.). Българската администрация успява да освободи повече от 12 000 македонски военнопленници, служещи в бившата югославска армия, от лагер в гр. Тимишоара, Западна Румъния, Банат. Сръбските колонисти, наброяващи 36 451 д., са изселени от територията на Вардарска Македония в цитирания период, а притежаваните от тях земеделски земи са раздадени на безимотни и малоимотни местни селяни чрез Върховното аграрно наместничество, учредено от административните власти на Царство България.

Приемането на резолюцията за създаване на „македонска нация“ от Балканската секция на Коминтерна през м. януари 1934 г., както и „изобретяването“ на изкуствения „македонски език“ – м. септември 1944 г., са историческите факти, илюстриращи провеждането на коминтерновския интернационализъм в „действие“. „Защитата“ на тези идеологеми с митичен характер е не само с партийно-политическа, но и с юридическа сила. В обявената на 2.08.1944 г. държава „Демократична Македония“ (от 1945 г. – Народна република Македония, федеративна единица) действа „законът за обида на македонската национална чест“, приет от Второто заседание на АСНОМ: 30-и декември 1944 г. Не е ясно от документите, събрани в сборника „АСНОМ“, кога фактически законът е отменен!

В последвалите десетилетия се разгръща върхов конфликт на политико-идеологическа основа; неговата социална формула е именно „антифашисти–фашисти“. За „фашисти“ са обявени членовете и привържениците на националната българска организация, създадена през 1893 г., т.е. почти 30 години преди появата на фашизма в Италия!, ВМРО с водач Ив. Михайлов, т.е. „бугарашите“; „антифашистите“, т.е. правилните хора, са членовете на МКП, или Съюз на комунистите на Македония (първи конгрес – 1948 г.). Всъщност на територията на Вардарска Македония се сражават в пряк и преносен смисъл двете екзистенциални начала на всяка човешка общност: националното самоопределение (националната идентичност (versus партийното) в случая с Коминтерна, интернационално безличие!). „Сражението“ е част от пейзажа на Студената война, приключила 200 години след края на Френската революция и постановила понятието „геноцид“.

Според данни на в. „Македонска трибуна“⁸ – орган на МПО – САЩ, цената на това „социално инженерство“, всъщност етнически и културен геноцид! над българите в тази част на Македония, е отнемане живота на 23 000 д.,

---

⁸ www.makedonskatribuna.com

преминали през лагерите Идризово и Голи оток над 140 000 д., изселени са над 200 000 д. от местното население, наброяващо около 1 млн. към началото на 60-те години на XX в.

„Радко“

За съжаление дори и след приемането на новата македонска конституция през 1991 г. и признаването на независима Р Македония от България през 1992 г. този заложен политико-партиен с чисто национален приоритет конфликт не е разрешен. Случаят „Радко“ е най-добрата негова илюстрация. „Радко“ е неправителствена организация, създадена през 2000 г. в гр. Охрид, а името на неговия учредител е Владимир Панков, покойник от м. януари 2019 г. Името „Радко“ е псевдоним на Ив. Михайлов. Организацията си поставя за цел „запазване на идентичността на българите в Р Македония“⁹.

Първият опит за нейната регистрация в републиката е направен през 2001 г. Конституционният съд (КС) отказва регистрацията ѝ под предлог, че е „заплаха за македонската национална идентичност“. При обжалване от „Радко“ на това решение пред Европейския съд за правата на човека за нарушение на чл. 11 от Европейската конвенция за човешките права (свобода на събранията и сдружаването) съдът в Страсбург взема становище, че не вижда причина за отхвърляне на регистрацията на сдружението; поставя и въпроса, защо КС на РМ не предоставя обяснение по въпроса „защо отричането на македонската ethnicity (народност) е равностойно на насилие, по-специално насилствено разрушаване на конституционния ред“.

Следва нов опит на сдружението да се регистрира съгласно националния закон в Р Македония. Той също пропада след като делото е размотавано по различните инстанции на местното законодателство дълго време. На 25-и януари 2006 г. ПАСЕ приема резолюция 1418 за необходимостта от международно осъждане на тоталитарните комунистически режими; в пленарна зала само делегациите на РМ и Руската федерация не подкрепят резолюцията¹⁰.

На 15 януари 2009 г. КС на РМ постановява решение, че на „Радко“ се отказва регистрация, тъй като „неговите учредителни документи не отговарят на юридическите изисквания за това“ в държавата. В резултат сдружението отново отнася въпроса до Европейския съд по повод нарушаване на чл. 46 (задължителна сила и изпълнение на решенията) на Конвенцията от РМ.

С писмо от 28 май 2009 г. на правосъдния министър на РМ, сдружението е посъветвано да подготви нови документи за регистрация съгласно националното законодателство до м. юли с.г.; „Радко“ се съгласява с предложената позиция; въпреки това Централният регистър на РМ отхвърля отново регистрацията, като твърди, че целта на сдружението е „възбуждане на национална и

⁹ <http://www.radkomak.org>

¹⁰ www.desebg.com

религиозна омраза“, не употребява официалния език на държавата в учредителните документи и не посочва източника на финансови средства за осъществяване на дейностите си. Обжалването на това решение е направено пред Административния съд (втора инстанция) и е също отхвърлено – 31-и август 2009 г. Третото обжалване от страна на „Радко“ е отново пред КС на РМ; м. май 2011 г. първоинстанционното решение е отменено от КС и делото е върнато за преразглеждане от Централния регистър със становище, че твърдението му „разпалването на национална и религиозна омраза“ е противозаконно.

След промяна на националното законодателство на РМ по въпроса, следва нов опит от страна на сдружението за регистрация – м. октомври 2011 г. Отново такава е отказана поради 4 причини: 1) името на сдружението не посочва ясно с каква дейност то ще се занимава; 2) наличие на противоречива информация за адреса на един от неговите членове; 3) сдружението използва статистически идентификационен код, който съответства на политическа организация; 4) в документите на сдружението се използват думи, които не съществуват в официалния македонски език. Така започва нов кръг от поредната юридическа битка на „Радко“ с правосъдната система на РМ. След нов „тур“ до Европейския съд в Страсбург, сдружението най-накрая получава регистрация на 6-и октомври 2016 г.

Това е епичната сага за пътя на българската национална идея в съвременна РМ „Радко“ се върна на родна земя!

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА/BIBLIOGRAPHY

АСНОМ 1984: АСНОМ Атифашистичко собрание на народното ослободуване на Македонија: т. 1, кн. 3. Скопје: Архив на Македонија. [**ASNOM 1984:** Antifashistichko sobranije na narodnoto osloboduvane na Makedonja. Skopje: Arhiv kd Makedonija.]

Дипломатическият словарь 1984–1985: Дипломатическият словарь в 2-х тома. Москва: Наука. [**Diplomaticheskii slovar 1984–1985:** Diplomaticheskii slovar v dvuh tomah. Moskva: Nauka]

Нанева 2010: Нанева, Д. *Паралелна история*. София: Рал-колобар. [**Naneva, D.** Paralelna istorija. Sofija: Ral-Kolobar.]

Роговин 1993: Роговин, В. *Власть и опозиция*. Москва: Искра-Research. [**Rogovin, V.** Vlast i opozicija. Moskva: Iskra-Research.]

Савчев 2011: Савчев, Г. Македонският език е в беда. // 20 януари 2011. <<http://www.dnes.bg/balkani/2011/01/20/makedonskiyat-ezik-e-v-beda>> (28.11.2017) [**Savchev 2011:** Savchev, G. Makedonskiyat ezik e v beda.]

Комунистически интернационал – архиви.//Loc.gov. 24 February 2016. <<https://www.loc.gov/tr/european/comintern/index.html>> (28.11.2017)

Михайлов 2016: Михайлов, Евг. Европа проведе денацификация, а ни очаква неокомунизация.//Faktor.bg, 9 юни 2016 <www.faktor.bg/bg/articles/mnenija/lachenitzarvuli/evropa-provede-denatsificatsija-a-niochakva-neokomunizatsija.html> (28.11.2017)

[**Mihaylov 2016:** Mihaylov, Evg. Evropa provede denatsifikatsia, a ni ochakva neokomunizatsia.]

Асоциация „Радко“ 2017: Асоциация „Радко“./Radkomak.org. <<http://radkomak.org/video/sudbata-na-makedonia1941-1944>> (29.11.2017) [**Asotsiatsia “Radko” 2017:** Asotsiatsia “Radko”]

Тошев 2006: Тошев, Л. Осъждане на престъпленията на комунизма в ПАСЕ.// Decommunization.com. октомври 2006. <<http://www.decommunization.org/Articles/Hronologia.html>.> [**Toshev 2006:** Toshev, L. Osazdane prestapleniata na komunisma v PASE] (28.11.2017)

Harlow 1995: Harlow, D. Esperanto. 1995. Available at <[http://literature.org/Harlow-Don/Esperanto/Ebook/ chap.07.htm](http://literature.org/Harlow-Don/Esperanto/Ebook/chap.07.htm)> (29.11.2017)